

Universitetsrektorn som brevväxlade med tre kejsare

Epi Tohvri, *Georges Frédéric Parrot. Tartu keiserliku ülikooli esimene rektor* [Georges Frédéric Parrot. Den förste rektorn vid det kejserliga universitetet i Tartu], 1071 s., Estniska universitetsförlaget, Tartu 2019.

NÄR MAN GÅR upp längs den branta gatan mot Domberget i Tartu, passerar man en enkel träbro i klassisk stil som bär en reliefbild av den forne rektorn och grundaren av universitetet, fransmannen Georges Frédéric Parrot samt texten *Otium reficit vires* (Vilan återställer krafterna). Det är en ovanlig devis intill ett universitetsområde, och den avviker från de stenskrifter, som vid inträde till universitetsterritorier eller liknande brukar tala om forskarflit eller sanningssökande. Men i Tartu – vila! Formuleringen förklaras genom att flanören inträder i en lummig engelsk park, där svalka kan sökas efter hårda studier, men denna kan också sökas i textförfattarens humana pedagogiska sinnelag och upplysningsanda. Orden säger mycket om sin upphovsman, den tredubbla universitetsrektorn Georges Frédéric Parrot – en storman i Tartu men knappast känd annorstädes.

Trots att han har rykte om sig som universitetsgrundare har bilden av denne märkesman varit diffus även på hemmaplan. I motsats till Johan Skytte, som lade grunden till det svenska universitetet i Livland 1632 och som är mycket omtalad, har Parrot förblivit en grå figur bland skuggorna. På sin höjd har professorerna och annat lärt folk tvistat om huruvida hans namn bör uttalas på franskt eller balttyskt vis, varvid de båda lägren visserligen har tagit stöd av historien, men på skilda sätt. Först nu vet vi mer, kanske rent av överväldigande mycket, då en nyutgiven bok har skingrat dimmorna kring Parrots person. En personlighet av ovanligt slag har stigit fram.

Författaren som gjort detta är en ung konstvetare i Tartu, Epi Tohvri, som i fjol utgav jättebiografen *Georges Frédéric Parrot*. Det har tagit tid för allmänheten att ta till sig denna välskrivna, vackert illustrerade tegelsten, som nyligen fick priset som förra årets bästa historieverk i Estland. Författaren om någon är väl insatt i Tartus dåtida atmosfär som akademiort, eftersom hon tidigare har skrivit om stadens klassiska arkitektur, en miljö där den första generationen av lärda tyska universitetsmän av 1800-talssnitt rörde sig.

Georges Frédéric Parrot överskuggar emellertid helt klart professorer med namn som Krause och Morgenstiern och många andra. Han skapade

universitetet, och han knöt de personliga banden till det Romanovska kejsarhuset som blev akademins livsnerv. Men hur utträttade mannen sitt stordåd, att mitt i Baltikum skapa ett centrum som europeiserade och civiliserade en bra bit av Ryssland, framför allt rikets intelligentsia? Epi Tohvrís bok ger svaret på denna fråga.

Parrot föddes i staden Montbéliard (Mömpelgard) i det dåvarande tyska hertigdömet Württembergs franska hörn vid Alperna. Hertigarna var lutheraner, och detta skapade en egenartad frisinnad atmosfär i provinsen där fria bönder (inte livegna) plöjde åkrarna. Stadens invånare kände sig varken som fransmän, tyskar eller schweizare, utan hade en egen, blandad identitet, med franska som bildningsspråk och lutherdomens rationalitet som rättesnöre i livet.

Furstehuset Württemberg alstrade prinsessor som hade god åtgång i Ryssland. Bland annat var den sinnesjuke kejsar Paul I:s gemål Sofia Dorothea (på ryska Maria Fjodorovna) en prinsessa från Württemberg; hon blev senare mor till kejsar Alexander I. Inte att undra på att det höga föredömet gav impulsen till ett antal württembergare att bege sig till Ryssland, som blev deras Eldorado. Till skaran anslöt sig den unge Georges Frédéric, nu visserligen som Georg Friedrich. Han var utexaminerad från den kamerala linjen vid den tyska Karlsskolan i Stuttgart, ett lärdomssäte som blivit berömt för att en av dess elever, författaren Friedrich von Schiller, hatade det så innerligt.

Parrot var änpling med två söner när han 1795 slog sig ner på herrgården Alt-Ottenhof i mellersta Livland. Han blev genast sekreterare i det nygrundade livländska allmänna ekonomiska sällskapet (som var en blandning av lärd akademi och fysiokratiskt hushållningssällskap). Strax efter sekelskiftet 1800 debatterades universitetsgrundandet livligt i de ryska Östersjöprovinserna, och baronerna ville ha en adelsakademi helst i Memel (Klaipeda) för sina ungdomar. Parrot valde djärvt en annan linje och skisserade ett lärdomssäte i Tartu av klassisk model. Det skulle vara öppet för hela kejsardömet men tyskspråkigt och lutherskt samt givetvis också ha en egen autonomi. Som sådant skulle universitetet gagna inte bara Baltikum utan också Ryssland, där en vidhängande akademisk professorsskola skulle alstra lärarkrafter till de nya ryska lärosäten som vid denna tid växte fram som svampar ur jorden. Parrots vision blev verklighet och det kejsarliga universitetet i Tartu kom att fylla sitt syfte mer än väl under ett århundrade. Även bondsöner släpptes in, men de blev aldrig riktigt många. Kejsaren undertecknade stadgarna den 12 december 1802, Alexander I:s egen födelsedag, något som alltid nämndes i akademiska högtidstal.

Brytpunkten i Georges Frédéric Parrots liv inföll just år 1802, det var hans *annus mirabilis*. Han blev professor i fysik i Tartu (disputationen

ägde rum i Köningsberg), rektor för universitetet för ett årtionde framåt och troman för kejsar Alexander. Kejsaren hade rykte om sig att älska den militära praktiken i paraderna men i honom fanns också en romantisk själ, och när han träffade den nyblivne universitetsrektorn som talade lika bra franska som han själv, var lysande i sin retorik och till på köpet hans landsman på mödernet, en württembergare, visste hans gunst inga gränser. En vänskapskult i den tidiga romantikens anda uppstod genast och de ägnade sig åt broderskap över alla sociala gränser, där Parrot också tog på sig rollen som sanningssägare i upplysningens tjänst. Han saknade, på ett nästan barnligt sätt, fruktan för självhärskaren och uppträdde som rakryggad rådgivare och mentor i nästan alla tänkbara frågor. ”Var karl! Var furste!” skrev han i vartannat av sina 190 brev till kejsaren. Därvid tog han våldiga risker, särskilt när Alexander med tiden blev alltmer konservativ och böjd åt kristen mysticism.

Vad stod det då i dessa brev, som numera förvaras i Lettlands Historiska Arkiv i Riga? Trots sin professur i fysik (Epi Tohvis biografi innehåller flera skickligt gjorda planscher av Parrots hand på mekaniska maskiner) förblev universitetsrektorn framför allt pedagog – och inte bara på akademisk nivå utan också rörande hela skolväsendet. Han bekämpade livegenskapen, planerade en ny rysk lantmilis mot Napoleon, predikade västeuropeisk flit och pliktkänsla, skällde på den slarvigt skötta statsekonomin, försvarade den upplyste kanslern Mihail Speranski och räddade sannolikt denne från avrättning 1812. Han påminde också ständigt om allas lika människovärde och nödvändigheten av altruistisk människokärlek. Och han gjorde allt detta strängt privatim, utan insyn från offentligheten.

Mediet för Parrot var sålunda brevskrivandet, *homme des lettres* som han var. Han var lysande i sin konst, och de franska original som Epi Tohvri har studerat överglänsar de fåtaliga tyska och ryska översättningarna av detta material. Men rektorn reste också under sina ferier flitigt till Petersburg för att delta i alla fester och mottagningar, som han blev inbjuden till, och han bosatte sig efter pensioneringen helt i Nevastaden. Alexanders brev till honom var främst inbjudningar. Med åren och kejsarens ökande konservatism blev förbindelserna tunnare. Desto varmare band knöt Parrot med kejsarinnan Jelizaveta Aleksejevna, ursprungligen prinsessan Luise Marie Auguste av Baden-Durlach. Hennes besök i Tartu 1810 blev en succé. Det kejsrerliga paret drog inte jämnt, eftersom Alexander också hade en älskarinna, Maria Naroskina.

När Alexander dog 1825 (eller tog sin tillflykt till Sibirien som munk, vilket många tror) kom Nikolaj I till makten. Trots att den nye kejsaren var en järnhård reaktionär fortsatte Parrot med sitt brevskrivande och sände 207 brev till honom. Tonen var visserligen något annorlunda – avsändaren behandlade sin adressat som lärjunge, inte som vän. Nikolaj tålde Parrots

påpekanden och kritik överraskande väl – den gamle mannen påminde honom om brodern, och Nikolaj var mycket familjekär. Han tröttnade dock till slut på Parrots besök och dirigerade dem till sin private kanslichef, generalen Alexander Christoph von Beckendorff. Denne satt sedan tyst och nickade när den redan pensionerade universitetsrektorn diskuterade sina gammalmodiga frihetsidéer. Parrot var nu helt accepterad av balttyskarna, och von Beckendorff var en av dem.

Den åldrige Parrot sände även brev till kronprinsen Alexander (senare Alexander II), men bara ett fåtal. Han avled 1852 under ett badhusbesök i Helsingfors, som dåför tiden var den ryska aristokratins fönster mot västvärlden. Den gamle mannen hade då påverkat tre av Rysslands kejsare, och i sina brev tagit ställning i ett brett spektrum av olika aktuella frågor och satt dem i sina sammanhang, allt i syfte att uppfostra en god, vidsynt och kunnig härskare. Det är svårt att tänka sig att han inte skulle ha rönt någon liten framgång, fast bevisen på detta är tunna.

Epi Tohvriss bok har, trots att den är personhistoria, mycket vida ramar. Tidevarvets idéer passerar och förklaras, empirearkitekturen lyser ren och vit, 1800-talslitteraturen citeras. Det är ett bra arbete, men krävande för en utländsk läsare på grund av språket och omfånget.

Kari Tarkiainen